

strokovni članek

UDK 929.9:355.1

356:497.1)"1930/1941"

prejeto: 11. 7. 2001

Sergej Vrišer

dr. umetnostnozgodovinskih znanosti, red. prof. in muzejski svetnik v pokoju, Cankarjeva 25 a, SI-2000 Maribor

Zastave jugoslovanskih polkov na Slovenskem v letih 1930-1941

IZVLEČEK

V zgodovini enot vojske kraljevine Jugoslavije na Slovenskem sodi med pomembne dogodke podelitev novih polkovnih zastav leta 1930. Ob začetku vojne aprila 1941 je bilo na Slovenskem 5 pehotnih polkov s svojimi zastavami (37., 39., 40., 45. in 1. planinski polk). Z razpadom armade so se te zastave izgubile. Pred nekaj leti se je mariborskemu Pokrajinskemu muzeju posrečilo pridobiti zastavo 37. pehotnega polka, ki je bil pred vojno v Ribnici na Dolenjskem. To je, kot kaže, edina ohranjena jugoslovanska polkovna zastava na Slovenskem.

KLJUČNE BESEDE

vojaške zastave, vojna aprila 1941, edina ohranjena polkovna zastava na Slovenskem

SUMMARY

THE FLAGS OF YUGOSLAV REGIMENTS ON SLOVENE TERRITORY IN THE YEARS 1930-1941

Among important events in the history of units of the army of the Kingdom of Yugoslavia on Slovene territory belong the conferring of regiment flags in 1930. At the beginning of the war in April 1941 there were on Slovene territory five infantry regiments with their flags (37th, 39th, 40th, 45th and 1st mountain regiment). With the disintegration of the army those flags became lost. The Maribor Pokrajinski muzej (Provincial Museum) managed a few years ago to acquire the flag of the 37th infantry regiment which was before the war in Ribnica in Lower Carniola. That is, it seems, the only preserved Yugoslav regiment flag on Slovene territory.

KEY WORDS

military flags, the war on April 1941, the only preserved regiment flag on Slovene territory

Nenapisana kronika vojske Kraljevine Jugoslavije na Slovenskem od 1918 do 1941 nas poleg enoličnega vsakdana seznanja tudi z nekaterimi pomembnejšimi dogodki. Najprej nedvomno s svojim začetkom kot izrazito slovenska vojska v obdobju 1918/19, pozneje, ko so v garnizije na Slovenskem že prihajali kadrovcji iz drugih pokrajin države, pa z manevri in vsakoletnimi vajami, nadalje s paradami in drugimi slovesnostmi, manj poudarjeno tudi z dejanji, kot sta bili oficirska zarota (1932) in špijonska afera v Mariboru (1933), in končno z razsulom vojske aprila 1941.

Ko je mariborski Pokrajinski muzej pred leti začel zbirati gradivo za prvo slovensko zbirko vojaških uniform, se je pokazalo, kako naglo se izgublja zunanja podoba nekdanje vojske, oprema, uniforme, zastave itn. Slednjič smo vendarle nabrali še sorazmerno dovolj teh dokumentov. A pri vseh prizadevanjih ni bilo več mogoče najti planinske uniforme, se pravi oblačila enote, ki se je porajala prav na Slovenskem. Tudi o polkovnih zastavah ni bilo ne duha ne sluha, a se je po mnogih letih in povsem nepričakovano vendarle našla ena. O tej najdbi in najprej nasploh o vojaških zastavah na Slovenskem naj spregovori pričujoči sestavek.

Ker je bila jedro jugoslovanske armade stara srbska vojska, je prav, če kratko preletimo zgodovino njenih vojaških zastav. Po uredbi iz leta 1904 naj bi zastave imeli vsi polki 1. in 2. poziva, nadalje konjeniški polki, tudi konjenica 2. poziva, kraljeva garda in orožništvo. Zastave naj bi prispevali različni darovalci, kralj pa bi vsaki zastavi daroval poseben trak s svojim monogramom. Leta 1906 so uredbo o zastavah razširili še na polke 3. poziva. Iz arhivskih zapisov je razvidno, da se je stvar zatikala, saj so še leta 1908 uredbo spreminjali in šele leta 1911 so pehoti in konjenici podelili 51 zastav. Bile so precej drugačne od prvotnih zasnov. Ker je primanjkovalo denarja, so bile sorazmerno skromnega videza in okrašene samo z vojaškimi simboli.¹

Po prvi svetovni vojni so srbski polki v sestavu vojske Kraljevine SHS še ohranili stare zastave, leta 1924 pa je izšla uredba o novih zastavah, ki je razveljavljala določila iz leta 1906. Preteklo pa je še 6 let, predno so enote vojske SHS oziroma Jugoslavije dobile nove prapore. To se je zgodilo 6. septembra 1930 s slovesnostjo na Banjici pri Beogradu. Kralj Aleksander je odposlanstvom pehotnih in konjeniških polkov izročil nove zastave, dan za tem pa so stare srbske zastave prenesli v cerkev na Oplencu. Tam so ostale do druge vojne, ko so jih zaradi varnosti zazidali v beograjskem Narodnem muzeju. Od leta 1961, ko je bil na novo urejen Vojni muzej, je večina teh zastav v stalni zbirki

te ustanove. V celoti je ohranjenih 47 srbskih zastav iz leta 1911. Od 51 zastav se jih je izgubilo sorazmerno malo, ena od teh pa je danes v berlinskem muzeju.

V Sloveniji so bili v obdobju med obema vojnama naslednji pehotni polki: 39. pehotni polk v Celju, 40. Triglavski pehotni polk v Ljubljani, 45. pehotni polk v Mariboru, od leta 1929 52. pehotni polk v Ljubljani, ki je imel od 1931 svoj sedež kot 1. planinski polk v Škofji Loki. V seznamu polkov iz leta 1939 je s sedežem v Ribnici na Dolenjskem omenjen tudi 37. pehotni polk, ki je bil pred tem v Varaždinu in še prej v Karlovcu.

Do leta 1930 omenjene enote niso imele svojih polkovnih zastav, zato je tudi slovenska javnost beograjski slovesnosti pripisovala velik pomen. Vodilna slovenska časopisa *Jutro* in *Slovenec* sta obširno poročala o pripravah in poteku vojaške ceremonije.² Odposlanstva vseh pehotnih in konjeniških polkov so se zbrala na Banjici pri Beogradu, kjer jih je skupaj z vsemi rodovi vojske pregledal kralj. Sledila je posvetitev zastav, kralj pa jih je nato predal poveljnikom polkov. Zaključek slovesnosti je bil, kot so zapisali "grandiozni defile" na čelu z novimi zastavami. Nastopili so tudi tanki, ki jih doslej na paradah še niso pokazali. Nasploh je bilo vzdušje slovesno in patriotično, posebej še, ker je iz Italije prišla vest, da so v Bazovici ustrelili slovenske protifašistične borce, obsojene na prvem tržaškem procesu.

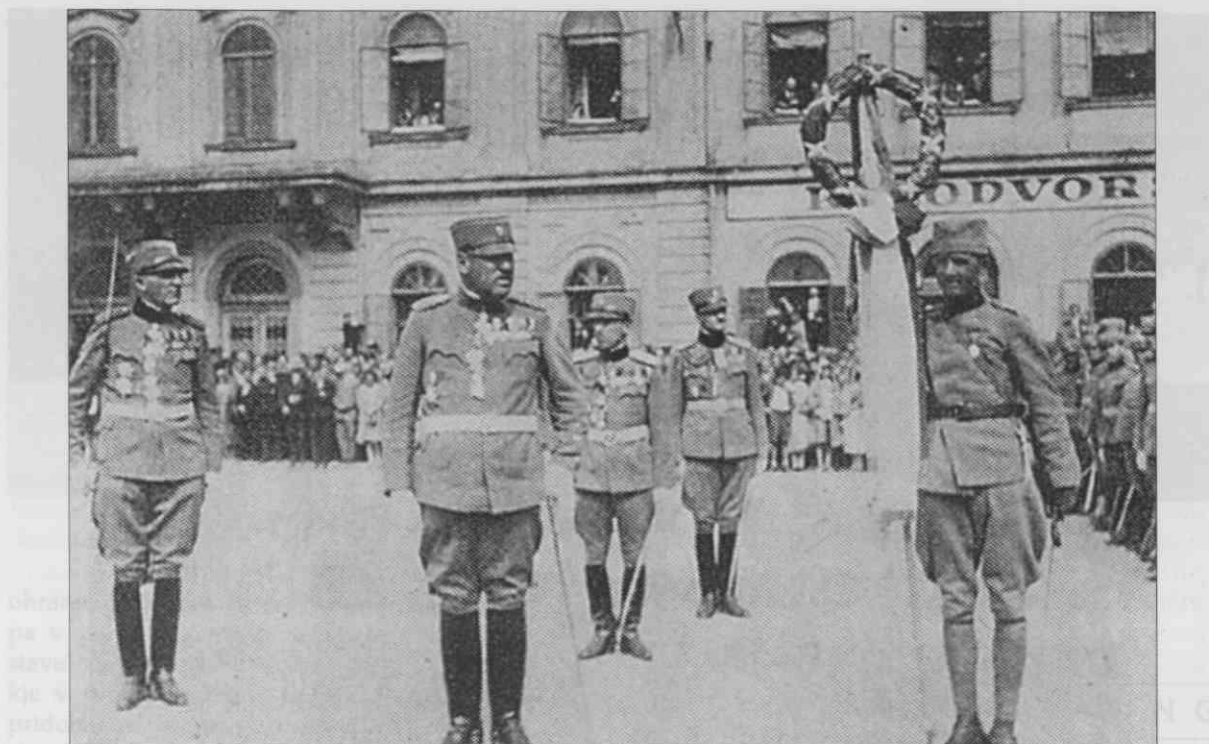
V Sloveniji so bile slovesnosti 9. septembra, ko so se polkovne delegacije vrnile z novimi zastavami v Ljubljano, Maribor, Celje in Škojo Loko. V Ljubljani je bil najprej sprejem zastave pred železniško postajo, kjer je spregovoril poveljnik dravske divizije general Sava Tripković, podžupan pa je v imenu mesta Ljubljane na zastavo pripel lovorjev venec. Z novo zastavo na čelu je nato Triglavski polk defilirao po Bleiweisovi cesti. Sledila sta mu dva bataljona 52. škofjeloškega pehotnega polka, nato 16. artilerijski polk, vozarski eskadron in bolničarska četa. Vojaštvo je obšlo mesto, "vsi navzoči pa so se zastavi spoštljivo odkrili". V poročilih ne manjka besed o "junaških in strumnih vojaki" in o "viharnem navdušenju občinstva".

Podobno kot iz Ljubljane poročajo tudi iz Maribora. Tudi tam so zastavo pričakali pred postajo, kjer so se vrstili govori in čestitke, defile celotne garnizije pred zastavo in nato obhod po mestnih ulicah. V Celju in Škofji Loki so bile podobne slovesnosti. V vseh mestih je bilo popoldne še ljudsko slavlje.

Kolikšen pomen je temu dogodku prisojal tisk, nam poleg člankov s številnimi fotografijami naj

¹ Smiljanić, *Vojne zastave Srba do 1918*, str. 112, 114.

² *Jutro*, LXI, št. 206, 5. 9. 1930, str. 2, št. 208, 7. 9. 1930, str. 1; *Slovenec*, LVII, št. 208, 10. 9. 1930, str. 9.

Sprejem zastave 40. Triglavskega pehotnega polka 9. septembra 1930 pred železniško postajo v Ljubljani.

bolje pove Ilustrirani Slovenec,³ ki je po slovesnostih na naslovni strani objavil veliko fotografijo nove polkovne zastave Triglavskega polka, serijo posnetkov z beograjske parade pa je pospremil s spodbudnimi besedami: "Da, naša vojska je, hvala Bogu, danes že pripravljena in ona bo tudi znala čuvati pravice, ki gredo našemu narodu po božjih in človeških pravicah."

Na kratko o videzu novih zastav. Po uredbi iz leta 1924⁴ so bile zastave tribarvne kvadratne oblike (75 x 75 cm), sešite iz polsvilenega dvojnega platna. V sredini, tj. na beli barvi so imele izvezen državni grb – dvoglavega orla v rdečem krogu, ki je bil ob straneh okrašen z lovorjevim listjem. Na modri in rdeči barvi je bil izvezen napis, desno v cirilici, levo v latinici: S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU. Črke napisa so bile posnete po Miroslavovem evangeliju iz 12. stoletja. Zastava je bila obšita z zlatimi resami in z žebli pritrjena na drog, uredba ga imenuje "kopje", iz jesenovine. Drog je imel medeninasto suličasto konico in zašiljen, kovinsko okrepljen spodnji konec. K zastavi je sodil trak, imenovan "lenta", po francosko tudi "cravate de drapeau", ki je bil pritrjen pod vrhom droga s posebno kovinsko zanko. Trakovi zastav, ki so jih razvili leta 1930, imajo na enem koncu mo-

nogram kralja Aleksandra, obdan z lovorjevim vencem, na drugem koncu pa številko polka.

Podatki o številu polkovnih zastav se razhajajo. Jutro omenja 57 pehotnih in 10 konjeniških polkov, popis iz leta 1928⁵ govori o 56 polkih pehote in 8 konjeniških polkih, leta 1939 beremo, da ima pehota 54 polkov, konjenica pa 10.⁶ Točnosti teh navedb v okviru pričujočega sestavka nisem preverjal, vsekakor pa je dejstvo, da je bilo do začetka druge svetovne vojne na našem ozemlju 5 pehotnih polkov s svojimi zastavami. Nekdanji varaždinski in nazadnje ribniški 37. pehotni polk je bil že leta 1931 predviden za specialne naloge.

Razkroj jugoslovanske vojske in tudi njenih enot na slovenskem ozemlju je znan, zato teh dogodkov ne kaže obujati. Vendar pa bi se ustavili pri 37. polku. Iz opisa premikov v času vojne 1941⁷ je razvidno, da naj bi se polk iz mobilizacijskega mesta v Ribnici pomikal proti Sodražici, Velikim Blokam, Velikim Laščam in Novemu mestu, kjer naj bi formiral divizijski rezervno. Verjetno je bilo tako vsaj načrtovano, kje vse pa se je polk resnično mudil in kje je dokončno razpadel, iz pisnih podatkov ni razvidno. Ribničani se spomi-

³ *Ilustrirani Slovenec*, VI, 1930, št. 38, str. 297, 298, št. 7, str. 306, 310.

⁴ *Službeni vojni list*. Uredba o zastavama vojske kraljevine SHS, Đ Br. 50978, 11. 12. 1924.

⁵ Bijelajac, *Vojska kraljevine SHS, Jugoslavije 1922-1935*, str. 297.

⁶ *Ratni sastav, naoružanje i oprema vojske, prilog uz Uredbu o formaciji vojske u ratno i mobilno doba, XX sv.*, Beograd 1940.

⁷ Terzić, *Jugoslavija u aprilskom ratu 1941*, str. 401.

Zastava 37. pehotnega polka, edina ohranjena zastava iz leta 1930 na Slovenskem, iz zbirke Pokrajinskega muzeja v Mariboru.

njajo,⁸ da je bil polk nastanjen v kasarni, na ribniškem gradu in po okoliških vaseh. Do razsula vojske je prišlo že 10. aprila, vojaki so zapuščali svoje enote, prebivalci Ribnice in okolice pa so si iz vojaških skladišč prisvajali najrazličnejšo opremo in orožje. Prav tako tudi ne vemo, ali je polk svojo zastavo nosil s seboj ali pa jo je, kar je še verjetnejše, pustil kar v matični Ribnici.

Kakor koli že, zastava 37. pehotnega polka je padla v roke Nemcev. A očitno nekoga, ki je ni oddal v svojem štabu in bi jo nato kot vojno trofej zanesljivo poslali v osrednji vojni muzej. Možakar, ki je zastavo našel, si jo je prisvojil kot spominek in je prav gotovo nadrejenim ni pokazal. Morda se je je prav zato čez čas celo hotel odkrižati, saj je nedvomno vedel, da zastave nima pravice obdržati zase.

Kako je zgodba potekala naprej, nam pripoveduje skop, a dragocen zapis Jože Bregarja iz Ljubljane.⁹ Takole pravi:

"Leta 1941 - aprila, sem se vrnil iz fronte na bi(v)še službeno mesto v Radeče pri Zid. Mostu (k okr. Sodišču). Nemške trupe so takrat že zasedle naše kraje.

Pri slučajnem pogovoru z nemškim vojakom (bil je Avstrijec iz Koroškega) mi je povedal, da je dobil našo zastavo in da gredo naprej na Kreto.

Na prošnjo bi li mi hotel zastavo prodat, je pristal. Tako je prišla v moje roke.

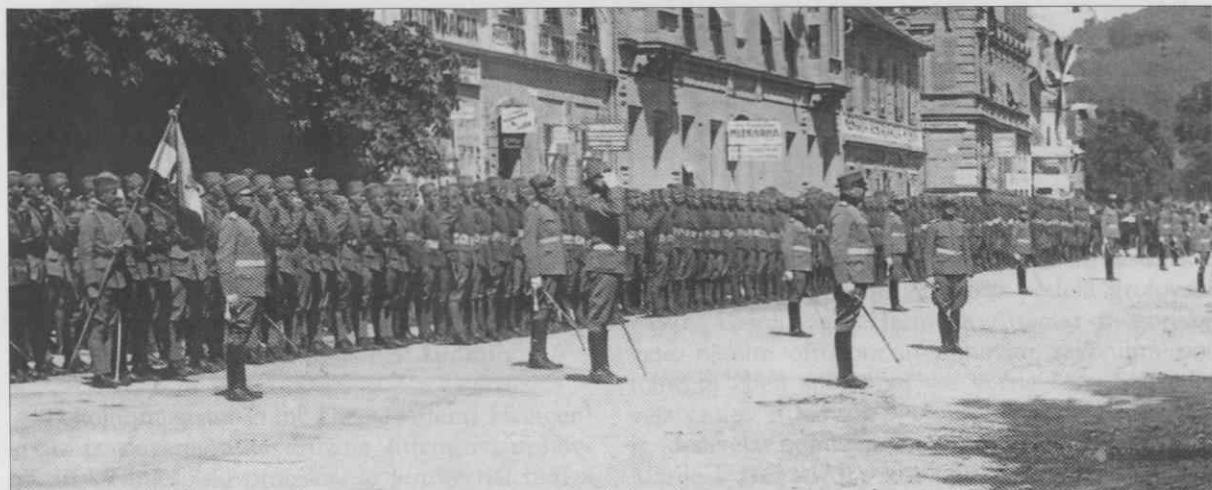
Bregar Joža Ljubljana
Grubarjevo n. 18"

Prav gotovo je kupec zastave Joža Bregar ob vsej klavnosti naše kapitulacije začutil, da zastave le ne kaže prepustiti nasprotniku in to človeku, ki si jo je brzkone prisvojil brez boja, takole mimogrede. S tem, da je zastavo odkupil, je Bregar ravnal pravilno, čeprav jo je očitno najprej hotel obdržati zase, najbrž kot spomin na vojne dni. In ko jo je slednjič tudi on prodal, se mu je zdelo prav, če zapiše, kako je prišla v njegovo last. Konec koncev je vendarle šlo za dokument iz naše zgodovine.

V Vojnem muzeju v Beogradu je v stalni razstavni zbirki jugoslovanska zastava 92. (?) polka. Ob njej piše, da je "ena od majhnega števila

⁸ Maležič, Narodnoosvobodilna borba. *Ribnica skozi stoletja*, str. 121.

⁹ Zapis o zastavi 37. pp hrani Pokrajinski muzej v Mariboru.

Sprejem zastave 45. pehotnega polka 9. septembra 1930 pred železniško postajo v Mariboru.

ohranjenih zastav, ker so bile ostale zaplenjene ali pa v vojni vihri uničene".¹⁰ Kam so se torej zastave izgubile, ne vemo. Morda je v zasebni zbirki kje v tujini še katera. Ta, ki smo jo z odkupom pridobili za muzej, je vsekakor edina na Slovenskem. Ni sicer simbol vojaške slave. Prej je dokument nekega vojaško zaostalega in nemočnega časa. A tudi v tem je njena pričevalnost.

VIRI IN LITERATURA

- Bijelajac, M.: *Vojska kraljevine SHS, Jugoslavije 1922-1935*. Beograd 1994.
- Maležič, Matija - Ciril: *Narodnoosvobodilna borba. Ribnica skozi stoletja*, Ribnica 1982.
- Ilustrirani Slovenec*, VI, 1930, št. 38, str. 297, 298, št. 7, str. 306, 310.
- Jutro*, LXI, št. 206, 5. 9. 1930, str. 2, št. 208, 7. 9. 1930, str. 1.
- Ratni sastav, naoružanje i oprema vojske, prilog uz Uredbu o formaciji vojske u ratno i mobilno doba*, XX sv., Beograd 1940.
- Slovenec*, LVII, št. 208, 10. 9. 1930, str. 9.
- Službeni vojni list*. Uredba o zastavama vojske kraljevine SHS, Đ Br. 50978, 11. 12. 1924.
- Smiljanić, D.: *Vojne zastave Srba do 1918*. Beograd 1983.
- Terzić, Velimir: *Jugoslavija u aprilskom ratu 1941*, Titograd 1963.
- Vodič*. Vojni muzej Beograd, Beograd (brez letnice, očitno iz 80. let).

ZUSAMMENFASSUNG

Die Fahnen der jugoslawischen Regimenter im Slowenien der Jahre 1930-1941

Der Aufsatz setzt sich mit der Geschichte der Regimentsfahnen der Heeres des Königreichs Jugoslawien auseinander, die die Infanterieregimenter in den Jahren 1930-1941 in Slowenien trugen. Die neuen Fahnen erhielten Infanterie und Kavallerie am 6. September 1930 in Belgrad. Vor diesem Zeitpunkt besaßen nur jene Regimenter eigene Fahnen, die noch zur Zeit des Königreichs Serbien aufgestellt worden waren. In Slowenien befanden sich zu Kriegsbeginn im April 1941 5 Infanterieregimenter: das 39. Infanterieregiment in Celje, das 40. Infanterieregiment in Ljubljana, das 45. Infanterieregiment in Maribor, das 1. Gebirgsregiment in Skofja Loka und das 37. Infanterieregiment in Ribnica in Dolenjska. Durch die Auflösung der jugoslawischen Armee im Jahre 1941 verwischten sich auch die Spuren der ehemaligen Fahnen. Erst vor ein paar Jahren gelang es dem Regionalmuseum in Maribor (Pokrajinski muzej Maribor), die Fahne des 37. Infanterieregiments zu finden, die sich als einzige in Slowenien erhalten hat.

¹⁰ *Vodič* Vojni muzej Beograd, str. 82.

Gradivo

O neznanih povezavah dveh družin

Francu Dizmi Attems v spomin

Pokojni magister Franc Dizma Attems Heiligenkreuz iz slovenjgraške družine Attemsov, duhovnik in srednješolski profesor, se je ukvarjal tudi z rodoslovjem. Med drugim je iskal povezave svoje družine s Celjskimi. Pričujoči zapis je nastal ob izidu knjige o Muri, katere soavtor je bil. Izšla je v Gradcu pod (poslovenjenim) naslovom Mura – življenjska pot neke reke. Muro sta od izvira do izliva spremljala dr. Johannes Koren z besedilom in Ferdinand Neumüller s fotografijami, mag. Franc Attems pa je prispeval velik zemljevid z risbami pomembnejših krajev, gradov, cerkva, grbov in značilnostmi dežel, skozi katere teče Mura. V navezi Attems – Koren je izšlo še nekaj drugih publikacij, tako Gradovi in mesta na Štajerskem (1986), Cerkve in štifte na Štajerskem (1988) ter Avstrijski zavetniki kot varuhi in pomočniki (1992). Vsa ta dela, ki so danes že razprodana, govorijo tudi o slovenski kulturni dediščini.

Attemsova "umetnostnozgodovinska" popotovanja po lepota avstrijske in slovenske Štajerske so nastala šele na predvečer njegovega življenja. Že prej pa je vztrajno zbiral gradivo za genealogije nekaterih evropskih plemiških družin, med njimi tudi Attemsov in Celjskih, katerih rodovnika se v nekaterih segmentih prepletata. Dela, žal, ni mogel dokončati. Umrl je 13. maja 1999, star 73 let. Na njegovi delovni mizi v Franckstrasse v Gradcu so ostali skrbno shranjeni zvitki, ki nemara vsebujejo dokaze, da so bili Attemsi iz Slovenske Bistrice sorodniki Hermana II. Celjskega in njegove hčere Barbare.

Celjani in Attemsi

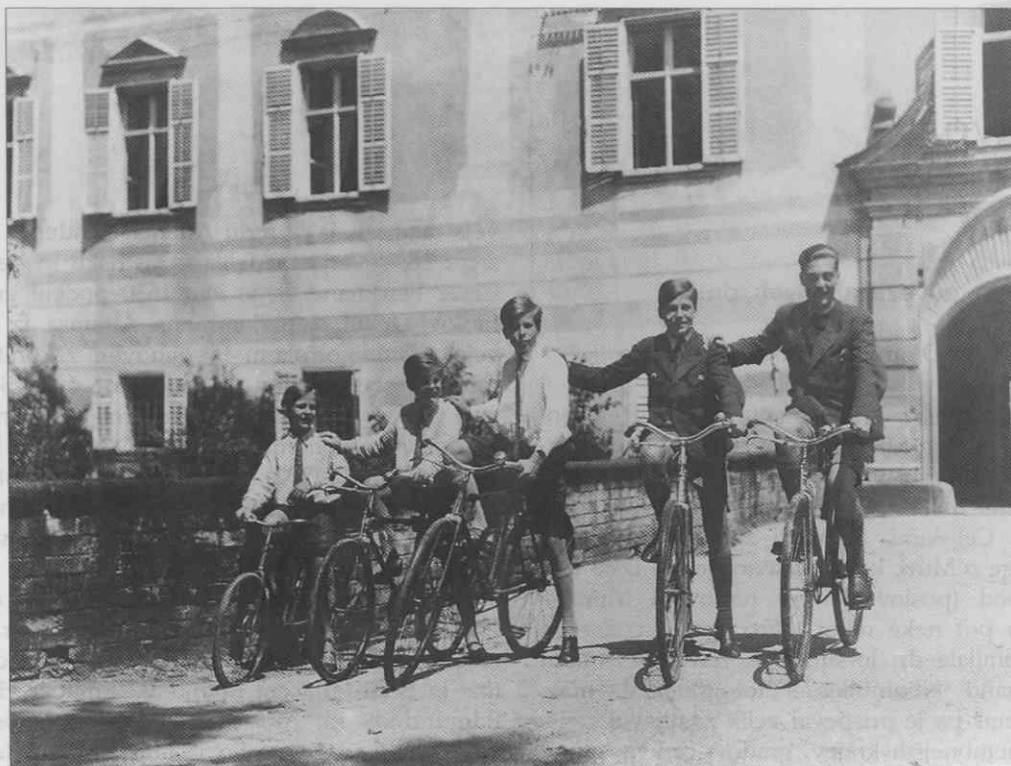
Rod Celjskih oziroma Žovneških sega tako kot rod Attemsov v 12. stoletje. Grofovski naslov so Celjani dobili že v 14. stoletju, v 15. pa jim je cesar Sigismund podelil še naziv pokneženih grofov. Pridobivali so si posesti, denar, moč in slavo vse do leta 1456, ko naj bi "izumrli". Njihovo posest so prevzeli Habsburžani oziroma cesar Friderik III.

Rod Attemsov prihaja iz severne Italije. Njihovo rodovno drevo se je nekajkrat cepilo. Štajerska

veja tako izhaja iz rodu Attems - Tridente in se je sredi 18. stoletja razdelila v bistriško in gestinško. Cesar Ferdinand II. je leta 1630 podelil grofovski naslov Uršuli, ženi Hermana Attemsa iz goriške veje, njenim otrokom in njihovim zakonitim potomcem obeh spolov za vse večne čase. Štajerska veja grofov Attemsov Svetokriških (Heiligenkreutz) je doživela pomembnen vzpon v času Ignacija Marije I. (1652-1732), ki je pridobil gospostva Štatenberk, Podčetrtek, Neswisch, Hartenštajn z uradom Pilštajn, nekaj hiš v Gradcu, gradove Vurberk, Brestanico in Slovensko Bistrico.

V Slovenski Bistrici so živeli Attemsi od leta 1717 do poletja 1945. Tam je z očetom dr. Ferdinandom III., materjo Wando, rojeno grofico Nostitz, in brati Ignacem Marijo V., Emilom Hansom, Edmundom in Alojzjem preživel mladost tudi Franc Dizma. Gimnazijo je obiskoval v Mariboru, potem pa je študiral teologijo in se zanimal tudi za filozofijo, zgodovino in umetnostno zgodovino. Diplomiral je na teološki fakulteti v Innsbrucku. Po diplomu je bil sprva kaplan, a se je še nadalje izobraževal za profesorja religije in je kasneje ta predmet poučeval na gimnazijah v Gradcu. Duhovnik je bil 42 let. Zadnjih sedem let je pomagal v škofijskem ordinariatu kot razsodnik pri razveljavitvah zakonov. Kadar je omenjal svoj rod, je dejal, da pripada 22. generaciji Attemsov, s takim rodovnikom pa se lahko ponaša le malokatera evropska plemiška družina, celo Habsburžani ne. Vnuki njegovega starejšega brata Ignaca Marije, umrlega leta 1986, pa so torej že 24. generacija te starodavne rodbine.

Družinsko drevo Attemsov so proučevali različni avtorji, denimo F. Ilwof, M. V. Pallavicino, F. Šerbelj, Ulrike Frank. Njihova genealogija je že zelo proučena, najdejo pa se še skrite veje, nekoliko bolj odmaknjene od glavnega debla. Taka je tudi sorodstvena linija, ki vodi od Barbare Celjske do našega Franca Dizme Attemsa, torej od konca 14. stoletja do danes. Sam Franc Dizma je bil presenečen, ko se je pred njim pokazala tanka rodoslovna črta od renesanse do današnjih dni. Nekateri podrobnosti so v obeh družinah videti precej skladne. Obe sta bili ugledni in premožni, da so si pri njiju izposojali denar vojvode in cesarji. Iz njihovih vrst so prihajali škofje. Gradili sta cerkve, samostane in špitale. Pripadniki obeh so bili kondotjeri, bojevniki na turnirjih in branilci meja, torej vojaki. V pravkar minulem stoletju je še Francev

Petero bratov Attemsov leta 1935 pred gradom v Slovenski Bistrici. Od desne proti levi: Ignac Marija, Emil Hans, Edmund, Franc Dizma, Alojz. Fotografija iz družinskega albuma.

oče do konca prve svetovne vojne služil vojsko v konjeniškem regimentu Fönfer Dragoner v Slovenski Bistrici. Od njegovih petih sinov je postal le najstarejši visok avstrijski častnik, najmlajša dva pa sta se izšolala za duhovnika.

Cesar Karel IV. Luksemburški, ki je Celjskim potrdil grofovski naslov, je bil z njimi prijateljsko in sorodstveno povezan. Te vezi so se še okrepile pod njegovim sinom Sigismundom, ki so mu Herman II. Celjski in ljudje iz njegovega kroga pomagali v nekaterih težavnih situacijah. Najprej leta 1396 v bitki pri Nikopolju, pozneje pa še leta 1401, ko so ga nasprotniki v Siklósu vrgli v ječo. Sigismund se je izkazal hvaležnega. Avgusta 1397 je Hermanu podaril dva gradova v Zagorju in mesto Varaždin, dve leti pozneje pa še osem gradov, torej skorajda vse Zagorje. Kralj je videl priložnost za še tesnejše vezi, ko mu je, sedemintridesetletnemu, umrla prva žena kraljica Marija, hči Ludvika I. Anžuskega in Elizabete Kotromanić iz družine bosanskih banov. Leta 1401 se je zaročil in leta 1405, ko je postala polnoletna, poročil s Hermanovo hčerjo Barbaro. Leta 1408 sta skupaj ustanovila prestižni Zmajev red. Med njegovimi ustanovitvenimi člani sta bila Herman II. in Friderik II. Celjski. Sigismunda Luksemburškega so šest let po poroki z Barbaro Celjsko izvolili za nemškega kralja. Postal je tudi češki kralj, na sta-

rost pa še cesar. Barbara ni bila le kraljeva soproga (kiralyné), pač pa tudi kraljica (királynő). Okronana je bila v letu poroke, decembra 1405, v "stolnem belem mestu", Székesfehérváru.

Kraljici Barbari in kralju Sigismundu se je rodila ena sama hči, Elizabeta, ki so jo leta 1422 (ali 1421) poročili s Habsburžanom Albrehtom V. Takrat so bili še živi tako njena starša kot tudi njeni sorodniki ded Herman, stric Friderik in bratranec Ulrik. Albrehta so izbrali za cesarja decembra 1437, ko je umrl njegov tast Sigismund, ki je različne krone nosil dolgih petdeset let. Habsburžanu Albrehtu ni bilo usojeno dolgo vladanje - kot madžarski, češki in nemški kralj se je odpravil v boj proti sultanu Muratu II., a je v madžarskem taboru razsajala gripa, za katero je zbolel tudi cesar. Jeseni 1439 je na poti proti Dunaju umrl. Zapustil je ženo Elizabeto in hčeri Ano (rojeno 1432) in Elizabeto (rojeno 1437). Sin Jurij je umrl istega leta, kot je bil rojen (1435). Žena Elizabeta je ob moževi smrti že pet mesecev pričakovala še enega otroka: v začetku leta 1440 je pri Komarovu ob Donavi rodila Ladislava, pozneje imenovanega Posmrtni (Postumus). Otroka so že trimesečnega kronali v Székesfehérváru. Kronanju je prisostvoval njegov boter stric Ulrik Celjski, dojenčkov dejanski skrbnik pa je kmalu postal Habsburžan Friderik III.. K njemu se je zatekla Elizabeta z

otroki in krono svetega Štefana, ki jo je Habsburžan – zelo nerad - vrnil na Ogrsko šele čez 24 let. Elizabeta Luksemburška ni dočkala, da bi sin zasedel prestol, saj je že leta 1442 umrla v Budimu. Hčerki so pozneje primerno poročili: Ano s saškim vojvodo Viljamom III., Elizabeto je sloveči pridigar frančiškan Janez Kapistran spremil v Krakov in jo poročil s poljskim kraljem Kazimirjem IV.

Ta Elizabeta je tista vez, ki povezuje rodbino Celjskih z Attemsi. Njeni potomci so si sledili takole:

Elizabeta (u. 1505)
mož Kazimir, kralj poljski (u. 1492)

Sofija Poljska (u. 1512)
mož Friderik, markgrof Ausbacha (u. 1536)

Elizabeta Brandenburška (u. 1518)
mož Ernest, markgrof Badenski (u. 1553)

Ana Badenska (u. 1576)
mož Karl grof Hohenzollern (u. 1579)

Johana von Hohenzollern (u. 1604)
mož Viljem grof Öttingen (u. 1572)

Ernst grof Öttingen
žena Katarina grofica Helfenstein

Margareta Ana grofica Öttingen
mož Johan Sigmund Thun – Hohenstein

Maksimilijan grof Thun - Hohenstein
žena Frančiška grofica Lodron

Marija Ana grofica Thun - Hohenstein
mož Anton III. Monfort

Antonija grofica Monfort
mož Karl Lodron

Ernest grof Lodron
žena Marija Antonija Arco

Marija Antonija grofica Lodron
mož Ignac Dominik grof Chorinsky

Antonija grofica Chorinsky (u. 1809)
mož Franc Karl grof Wurmbrand

Gabrijela grofica Wurmbrand (u. 1887)
mož Ferdinand Marija II. grof Attems (u. 1878)

Emil grof Attems (u. 1921)
žena Terezija grofica O' Donell (u. 1906)

dr. Ferdinand Marija III. Attems (u. 1946)

1. žena Eleonora grofica Nostitz (u. 1922)
(sinova Ignac Marija, u. 1986 in Emil Hans, u. 1946)

2. žena Wanda grofica Nostitz (u. 1946)
(sinovi Edmund, Franc Dizma, u. 1999, Alojz)

Ob nekaterih imenih še ni datumov smrti. Franc Dizma Attems je nameraval genealogijo dopolniti poleti 1999. Povabljen je bil namreč k družini Thun-Hohenstein v Salzburg, kjer naj bi dopolnil manjkajoče podatke.

Usoda slovenjebistriških Attemsov

Najstarejši brat Ignac Marija je bil po maturi v Kalksburgu in študiju v Zagrebu vpoklican v jugoslovansko armado v Zemun. Po njeni kapitulaciji v začetku druge svetovne vojne so ga mobilizirali Nemci in ga poslali na rusko fronto, kjer je bil ranjen in ujet. Emil Hans je najprej obiskoval gimnazijo v Mariboru, nato v Kalksburgu. Ko je potem v Zagrebu študiral tehniko, so ga Nemci vpoklicali v vojsko. V Normandiji je bil ranjen in je izgubil nogo. Kot ujetnika so ga v začetku leta 1945 s posredovanjem Rdečega križa zamenjali in ga poslali domov. Edmund je bil star šele sedemnajst let, ko so Slovensko Bistrico zasedli Nemci. Tudi on je bil vpoklican in je na fronti postal tankovski oficir. Tudi najmlajši Alojz je okusil vojno: bil je ranjen in ujet. Nato se je pridružil slovenski Prekomorski brigadi in se je leta 1945 s partizanskim činom vrnil v Slovensko Bistrico. Iz zaporov OZNE je ob koncu istega leta odšel v Avstrijo. Oče, mati in brat Emil Hans so bili internirani v Strnišču in nato v vojaškem zaporu v Mariboru, od tam pa se je za njimi izgubila vsaka sled. Tudi Franc Dizma je bil zaprt v Strnišču in Mariboru, a se je žalostni usodi svojih najbližjih izognil. O svojih zasliševalcih, ki so hoteli izvedeti, ali je sodeloval pri Kulturbundu, pozneje ni hotel govoriti, njihova imena pa je hranil v svojem arhivu. Dne 1. novembra 1945 so mu dovolili, da je v živinskem vagonu odpotoval v Avstrijo, brat in starša pa so bili neznano kdaj in kje umorjeni in noben izmed še živečih Attemsov ne ve, kje so pokopani. Franc Dizma je v svojem stanovanju na Grabnu v Gradcu, od koder je imel razgled na "svojo" cerkev svetega Janeza, hranil nekaj spominov na nekdanji dom: podobi dveh Attemsovih gradov, Slovenske Bistrice in Podčetrtna, razpelo iz domačega gradu, ki mu ga je bil skrivaj prinesel eden od nekdanjih grajskih uslužbencev in je izviralo iz kapele Attemsovega gradu Brežice, materino fotografijo in portret brata Igna-

ca Marije. V svoji poslednji knjigi z naslovom V nasprotnem vetru, ki je izšla posmrtno, je v obliki kratkih pridiž izpovedal tudi svojo bolečino nad usodo družine in lastnim izgnanstvom.

Franc Dizma je menil, da je mogoče primerjati usodo slovenjebistriških Attemsov in Celjskih: obema so očitali, da so tujci, obe sta doživeli tragedijo. Sočasne kronike slikovito opisujejo smrt zadnjega moškega predstavnika celjske dinastije Ulrika II., ki ni umrl v bitki s sovražnikom, ampak je padel pod mečem tekmeca za oblast.

Leta 1456 je "krščanska" vojska pod poveljstvom Janosa Hunyadija v tri tedne trajajočih bojih za Beograd premagala turško armado pod vodstvom mladega sultana Mehmeda. V zmagoviti bitki nista sodelovala niti ogrski kralj Ladislav Posmrtni niti njegov mogočni sorodnik Ulrik Celjski. V na novo zavzeti beograjski trdnjavi sta se pojavila šele nekaj mesecev kasneje in skušala prepričati Hunyadija, naj jo preda njenemu zakonitemu lastniku, kralju. Tedaj jima je začel Hunyadi pred nosom mahati z nekim papirjem; šlo naj bi za pismo, ki ga je bil Celjan pisal despotu Brankoviću. V njem je pisalo, da bosta po Donavi kmalu pluli dve galeji z glavama obeh bratov Hunyadijev, Ladislava in Matjaža. Razvil se je prepir, v katerem je Ulrik Hunyadijem očital tudi to, da so slabo gospodarili s kraljevim imetjem. Hunyadi in Celjski sta potegnila meče in Celjan je bil v spopadu smrtno ranjen. Kralja v tistem trenutku ni bilo poleg, saj je v spodnjih prostorih v kapeli prisostvoval čaščenju sv. Martina, Celjan pa ni imel ob sebi niti osebne straže, ki je niso spustili v grad. Ladislav Hunyadi je pohitel h kralju in zavpil, da je umrl sovražnik države in nato hladnokrvno

razložil, kako je z zvijačo dosegel, da je Ulrik dobil "zasluženo" plačilo.

Ulrik Celjski je veljal za "sovražnika države" tudi zato, ker je bil "tujec", ali, kot je menila Nada Klaić: "Hunyadi ni želel ob sebi nobenega tujca, pa tudi kralja ne! Zanj sta bila tako kralj kot Ulrik – Avstrijca!"

Tudi Attemsi niso bili daleč od avstrijskega dvora. Prva žena grofa Ferdinanda Attemsa je bila dvorna dama cesarice Zite in tam jo je Ferdinand tudi spoznal. Vendar so vsi njegovi otroci znali slovensko.

Celjski so kmalu po smrti Ulrika II. ostali brez imetja, podobno pa se je zgodilo tudi Attemsom po koncu druge svetovne vojne.

Attemsi so kupili precejšen del posesti, ki je nekoč pripadala Celjskim - Slovensko Bistrico, Štatenberk, Podčetrtek in Brežice. Člani obeh družin so bili v dvornih službah in so bili gospodarsko nadarjeni. Za obema družinama so ostali tudi pomembni kulturni spomeniki. Vprašanje, ali so se potomci Celjskih ohranili do današnjih dni preko povezav z drugimi plemiški družinami, na koncu tudi z Attemsi, pa bi bilo mogoče razrešiti s še dodatnimi podrobnimi raziskavami.

VIRI IN LITERATURA

Bonfini, Antonio: *Rerum ungaricarum de cades*. Leipzig 1936

Klaić Nada: Zadnji knezi Celjski v deželah sv. krone. *Celjski zbornik*. Celje 1982

Pogovori z mag. Francem Dizmo Attemsom spomladi 1999

Zbornik občine Slovenska Bistrica. Slov. Bistrica 1983

Thuroczy, Janos: *A magyarok krónikája*. Budapest 1980

Alenka Auersperger